

УДК 616.895:616.891:173.7+173.6

Г.С. Росінський

Харківська медична академія післядипломної освіти

АНАЛІЗ ОСОБИСТІСНИХ І ПОВЕДІНКОВИХ ПАТЕРНІВ КОМБАТАНТІВ І ЇХНІХ ДРУЖИН ЗАЛЕЖНО ВІД ЗАДОВОЛЕНОСТІ ПОДРУЖНИМИ СТОСУНКАМИ

Проведено порівняльний аналіз особистісних і поведінкових патернів демобілізованих учасників бойових дій і їхніх дружин з різним станом задоволеності подружніми стосунками та визначено можливі ресурсні джерела збереження гармонійної сімейної взаємодії й мішені подальшої психокорекційної роботи. Протягом 2015–2017 років було комплексно обстежено 100 демобілізованих та їхніх дружин. Дослідження проводили клініко-психопатологічним і психодіагностичним методами. За критерієм успішності подружніх стосунків обстежені родини було розподілено на дві групи: основну – 72 подружні пари з порушенням здоров'я родини; порівняння – 28 успішних сімейних пар. Установлено, що для подружжів з негармонійними сімейними стосунками характерні патологічні депресивно-інтровертивний, невротично-депресивний і відносно патологічний афективно-лабільний профілі, для гармонічних подружжів – збалансований афективно-стабільний або відносно патологічний афективно-лабільний персонологічні профілі. У чоловіків з негармонійних сімей превалювали неконструктивні копінг-поведінки всіх модальностей, у їхніх дружин – поєднання неконструктивних і відносно конструктивних її типів. Гармонійні подружжя використовували здебільшого адаптивні копінгі всіх модальностей. Застосування збалансованого (афективно-стабільного) або відносно патологічного (афективно-лабільного) особистісних профілів, конструктивних поведінкових стратегій виходу з конфліктних ситуацій і адаптивних копінгів усіх модальностей, притаманних гармонійним подружжям, розглядали як підтвердження наявності в них внутрішньоособистісних ресурсів щодо збереження здоров'я сім'ї.

Ключові слова: *здоров'я сім'ї, комбатанти, дружини комбатантів, особистісні й поведінкові патерни.*

Вступ

Однією з проблем, з якими стикаються країни, що проводять військові операції, є психологічні наслідки участі в бойових діях. Вони розвиваються як відповідь на потужне джерело травматичного досвіду не тільки в комбатантів, а й у членів їхніх родин, насамперед дружин [1, 2]. З проблемами адаптації демобілізованого військовослужбовця сім'я зіштовхується відразу після повернення бійця додому і в багатьох випадках неспроможна

подолати наявні труднощі, що перетворює її на додатковий психотравмуючий чинник, який обтяжує й без того складний психологічний стан комбатанта та його рідних [3].

Аналіз даних літератури і постановка проблеми

За даними Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України, 80 % учасників бойових дій є психологічно травмованими на момент демобілізації. Можливо, тому 80 % розлучень, що зафіксовані

© Г.С. Росінський, 2018

в Україні протягом 2015–2016 років, відбулися в родинях демобілізованих бійців, причому переважна більшість з них – у перші півроку після повернення з війни [4]. За даними [5], протягом року після демобілізації розпадаються або опиняються на межі розлучення від 35 до 60 % родин учасників АТО.

Ще в 1992 році американським дослідженням було доведено, що в родинях ветеранів В'єтнамської війни спостерігався вдвічі вищий, ніж у звичайних сімей, індекс подружніх проблем, на 30 % збільшений рівень насильства та в 6 разів менш виражене відчуття щастя [6]. У зарубіжних публікаціях останніх років описано феномен вторинної травми дружин бійців, що повернулися після участі в бойових діях [7–12].

У зв'язку з цим актуальність і необхідність вивчення специфіки механізмів формування порушення здоров'я сім'ї демобілізованих військовослужбовців, пошуку персоналізованих мішеней психокорекційного впливу та розробки заходів психологічної корекції й підтримки не викликають сумнівів.

Метою даної роботи був порівняльний аналіз особистісних і поведінкових патернів демобілізованих учасників бойових дій і їхніх дружин з різним станом задоволеності подружніми стосунками та визначення можливих ресурсних джерел збереження гармонійної сімейної взаємодії і мішеней подальшої психокорекційної роботи.

Контингент, матеріал і методи дослідження

За інформованої згоди з дотриманням принципів біоетики й деонтології на базі КНП ХОР «Обласний психоневрологічний диспансер» протягом 2015–2017 років було комплексно обстежено 100 сімей демобілізованих військовослужбовців, що брали участь у бойових діях, – усього 200 осіб. Дослідження проводили клініко-психопатологічним і психодіагностичним методами.

При скринінговому оцінюванні стану подружніх стосунків, здійснюваному з використанням опитувальника подружньої задоволеності А. Лазаруса [13], виявлено *незадоволеність подружніми стосунками* у 72 % обстежених подружніх пар: *значну* (загальний показник подружньої задоволеності в обох з подружжя становив менше 80 балів) – у 29 % від загальної вибірки, що дорівнює 40,3 % від

родин з подружньою незадоволеністю; або *часткову* (загальний показник менше 80 балів виявлено в одного з подружжя, частіш за все у дружини) – у 43 % від загальної вибірки, тобто у 59,7 % від кількості осіб, незадоволених подружніми стосунками. У 28 % подружжів встановлено успішність родинної взаємодії, про що свідчили конгруентні високі (вище 80 балів) показники подружньої задоволеності.

Отже, за критерієм успішності подружніх стосунків обстежені родини були розподілені на дві групи. Основну групу (ОГ) становили 72 подружні пари з порушенням здоров'я родини, групу порівняння (ГП) – 28 успішних сімейних пар. Таким чином, проводили порівняльний аналіз результатів як загальних груп ОГ і ГП, так і залежно від гендерної належності обстежених: 72 чоловіків ОГ – ОГч, їхніх 72 дружин – ОГд; 28 чоловіків ГП – ГПч та їхніх 28 дружин – ГПд.

Психодіагностичне дослідження охоплювало використання Фрайбурзького особистісного опитувальника, форма В (FPI-B) [14]; методики К. Томаса «Стилі конфліктної поведінки» (адаптований варіант Н. Грішиної) [14] та методики психологічної діагностики копінг-поведінки Е. Хейма [15].

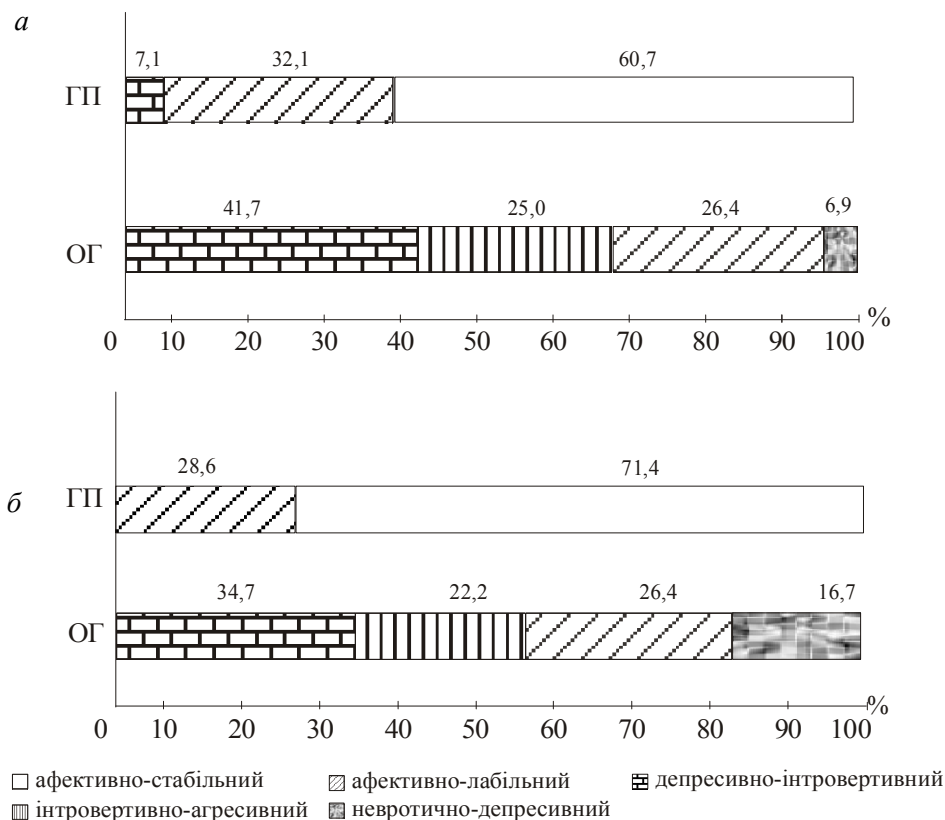
Результати та їх обговорення

При якісному аналізі індивідуально-психологічних властивостей опитуваних виявлено певні асоціації особистісних рис, які формували особистісні профілі респондентів: депресивно-інтровертивний, невротично-депресивний, афективно-лабільний, інтровертивно-агресивний та афективно-стабільний (*рисунок, а, б*).

Депресивно-інтровертивний профіль (41,7 % у ОГч, 34,7 % у ОГд проти 7,1 % у ГПч, $p < 0,05$) характеризувався високими показниками за шкалами депресивності, сором'язливості, низькими – екстраверсії, маскуліності, низькими або середніми – комунікабельності й відкритості.

При невротично-депресивному профілі (25,0 % у ОГч, 22,2 % у ОГд, $p < 0,05$) провідними були високі показники невротичності, депресивності, дратівливості та емоційної лабільності.

Афективно-лабільному профілю (26,4 % у ОГч, 26,4 % у ОГд проти 32,1 % у ГПч та 28,6 % у ГПд) притаманними були виражені риси емоційної лабільності, невротичності,

Розподіл особистісних профілів серед обстежених чоловіків (*a*) і жінок (*б*), %

дратівливості, низький або середній рівень урівноваженості.

Інтровертивно-агресивний профіль (лише респонденти ОГч – 6,9 %) характеризувався високими показниками реактивної агресивності, інтровертованості, емоційної лабільності, дратівливості, низької комунікабельності та відкритості.

Афективно-стабільному профілю (відсутній у респондентів ОГч, 16,7 % у ОГд проти 60,7 % у ГПч та 71,4 % у ГПд) властивими були низькі або середні рівні невротичності, депресивності, дратівливості, сором'язливості, емоційної лабільності, спонтанної й реактивної агресивності, а також високі – екстраверсії, комунікабельності, урівноваженості та відкритості.

У дослідженні, проведеному з використанням методики К. Томаса «Стилі конфліктної поведінки» [14], визначено характерні для всіх груп респондентів основні способи врегулювання конфліктів: суперництво, пристосування, компроміс, уникнення та співпраця. Установлено, що способи врегулювання конфліктів мали значні відмінності, причому не лише в основній і порівняльній групах респондентів, а

і в структурі контингенту однієї групи, залежно від наявних типів особистісних профілів обстежених.

Так, розподіл способів урегулювання конфліктів відбувався таким чином (*табл. 1*): у респондентів ОГч основним типом поведінки було уникнення – 27,6 % [показник – (8,3±1,2) бала], пристосування мало місце у 20,5 % [показник – (6,1±2,3) бала], на третьому місці знаходився тип компромісу – 20,3 % [показник – (6,1±1,7) бала], далі – суперництво – 17,3 % [показник – (5,2±1,9) бала] та співпраця – 14,3 % [показник – (4,3±1,1) бала]. Для респондентів ГПч на першому місці знаходилась співпраця – 27,9 % [показник – (8,4±2,5) бала], на другому – компроміс – 26,4 % [показник – (7,9±2,1) бала], далі – суперництво – 16,8 % [показник – (5,0±1,8) бала], уникнення – 14,6 % [показник – (4,4±1,4) бала] та пристосування – 14,3 % [показник – (4,2±1,1) бала].

У респондентів з депресивно-інтровертивним особистісним профілем відсоткове співвідношення способів урегулювання конфліктів в основній і порівняльній групах було

Таблиця 1. Типи поведінки в конфліктних ситуаціях залежно від визначених особистісних профілів у чоловіків і жінок обстежених груп

Тип поведінки	Група	Спосіб урегулювання конфліктів									
		суперництво		співпраця		компроміс		унікнення		приспособлення	
		бали	%	бали	%	бали	%	бали	%	бали	%
<i>Чоловіки</i>											
Депресивно-інтровертивний	ОГ (n=30)	7,4	10,3	3,8	5,3	5,7	7,9	10,1	14,1	3,0	4,1
	ГП (n=2)	7,0	1,7	4,0	1,0	6,0	1,4	10,5	2,5	2,5	0,6
Невротично-депресивний	ОГ (n=18)	6,2	5,2	4,0	3,3	6,0	5,0	9,4	7,9	4,3	3,6
	ГП (n=0)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Афективно-лабільний	ОГ (n=19)	4,8	4,3	5,6	4,9	6,8	6,0	5,1	4,4	7,7	6,8
	ГП (n=9)	3,4	3,7	8,0	8,6	7,7	8,2	4,6	4,8	6,3	6,8
Інтровертивно-агресивний	ОГ (n=5)	3,0	0,7	3,6	0,8	6,2	1,4	5,2	1,2	12,0	2,8
	ГП (n=17)	4,2	8,9	8,6	18,3	7,8	16,8	3,4	7,3	4,4	9,4
Всього	ОГ (n=72)	6,1	20,5	4,3	14,3	6,1	20,3	8,3	27,6	5,2	17,3
	ГП (n=28)	4,2	14,3	8,4	27,9	7,9	26,4	4,4	14,6	5,0	16,8
<i>Жінки</i>											
Депресивно-інтровертивний	ОГ (n=25)	7,1	8,2	3,7	4,3	5,8	6,7	10,0	11,6	3,4	3,9
	ГП (n=0)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Невротично-депресивний	ОГ (n=16)	6,3	4,7	3,6	2,7	6,0	4,4	9,7	7,2	4,4	3,2
	ГП (n=0)	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Афективно-лабільний	ОГ (n=19)	4,4	3,8	5,6	4,9	6,2	5,5	5,9	5,2	7,9	6,9
	ГП (n=8)	4,4	4,1	5,3	5,0	8,3	7,9	4,6	4,4	7,5	7,1
Афективно-стабільний	ОГ (n=12)	3,9	2,2	10,8	6,0	8,8	4,8	3,6	2,0	3,0	1,7
	ГП (n=20)	5,2	12,4	6,4	15,2	6,6	15,7	5,9	14,1	5,9	14,1
Всього	ОГ (n=72)	5,7	18,9	5,4	17,9	6,4	21,4	7,8	26,0	4,7	15,8
	ГП (n=28)	5,0	16,5	6,1	20,2	7,1	23,6	5,5	18,5	6,4	21,2

Примітка. Відсотки подано від усіх набраних балів.

однаковим. Так, більшість обстежених чоловіків використовувала спосіб уникнення – (10,1±2,9) бала в ОГ та (10,5±2,4) бала у ГП, приспособлення знаходилося на другому місці і становило (7,4±2,1) бала в ОГ та (7,0±2,3) бала у ГП, компроміс – на третьому місці з показниками (5,7±2,2) бала в ОГ та (6,0±2,1) бала у ГП, співпраця – (3,8±2,2) бала в ОГ і (4,0±2,3) бала у ГП, суперництво – (3,0±1,9) бала в ОГ і (2,5±1,6) бала у ГП.

Для респондентів з афективно-лабільним особистісним профілем суперництво вийшло на перше місце в основній групі чоловіків та відповідало третьому місцю в порівняльній групі з показниками (7,7±3,1) і (6,3±2,8) бала відповідно. Перше місце в ГПч та третє – у ОГч з афективно-лабільним особистісним профілем зайняла співпраця – (8,0±2,6) і (5,6±1,9) бала відповідно.

Інші способи врегулювання конфліктів респондентами з афективно-лабільним особистісним профілем розподілились однаково в обох групах та становили: компроміс – (6,8±2,2) бала в ОГч і (7,7±3,5) бала у ГПч; уникнення – (5,1±2,1) бала в ОГч і (4,6±1,8) бала у ГПч; приспособлення – (4,8±2,2) бала в ОГч і (3,4±1,7) бала у ГПч.

Лише в ОГч були обстежені з невротично-депресивним й інтровертивно-агресивним особистісним профілем. Вони були розподілені за способами врегулювання конфліктів таким чином: за невротично-депресивним типом – уникнення – (9,4±3,0) бала, приспособлення – (6,2±2,7) бала, компроміс – (6,0±2,4) бала, суперництво – (4,3±2,0) бала та співпраця – (4,0±1,3) бала; за інтровертивно-агресивним особистісним профілем – суперництво – (12,0±3,4) бала, компроміс – (6,2±2,6) бала, уникнення – (5,2±2,1) бала, співпраця – (3,6±1,9) бала та приспособлення – (3,0±1,3) бала.

Афективно-стабільний особистісний профіль мав місце лише у респондентів ГПч, які для врегулювання конфліктів найбільше застосовували співпрацю – (8,6±2,9) бала й компроміс – (7,8±2,4) бала, трохи менше використовували суперництво – (4,4±1,6) бала, приспособлення – (4,2±2,0) бала та уникнення – (3,4±1,4) бала.

Дружини застосовували такі способи врегулювання конфліктів. У респондентів ОГд основним способом врегулювання конфліктів було уникнення – у 26,0% (показник – 7,8 бала), компроміс мав місце у 21,4% [показник – (6,4±2,9) бала], приспособлення становило 18,9%

[показник – (5,7±3,1) бала], на четвертому місці була співпраця – 17,9 % [показник – (5,4±2,2) бала], на п'ятому – суперництво – 15,8 % [показник – (4,7±2,3) бала].

Респонденти ГПд частіш за все йшли на компроміс [23,6 %, показник – (7,1±3,5) бала], далі йшли: суперництво [21,2 %, показник – (6,4±3,0) бали], співпраця [20,2 %, показник – (6,1±3,1) бала], уникнення [18,5 %, показник – (5,5±2,8) бала] та пристосування [16,5 %, показник – (5,0±2,3) бала].

Депресивно-інтровертивний і невротично-депресивний особистісні профілі виявляли лише в респондентів ОГд, які мали такий розподіл способів урегулювання конфліктів: перше, друге та третє місця посідали уникнення [(10,0±3,3) і (9,7±2,6) бала відповідно], пристосування [(7,1±3,7) і (6,3±3,2) бала відповідно] та компроміс [(5,8±2,7) і (6,0±2,5) бала відповідно]. У респондентів з депресивно-інтровертивним особистісним профілем на четвертому місці була співпраця [(3,7±1,6) бала], на п'ятому – суперництво [(3,4±1,4) бала]. Для ОГд з невротично-депресивним особистісним профілем суперництво і співпраця мали показники (4,4±1,8) і (3,6±1,5) бала відповідно.

Афективно-лабільний особистісний профіль у групах ОГд і ГПд мав суттєві відмінності. Так, для респондентів ОГд основним способом урегулювання конфліктів було суперництво – (7,9±3,1) бала, компроміс посідав друге місце – (6,2±2,9) бала, трохи менше застосовували уникнення – (5,9±2,4) бала, співпраця – (5,6±2,1) бала та пристосування – (4,4±2,0) бали. У ГПд на першому місці знаходився компроміс – (8,3±3,0) бали, на другому – суперництво – (7,5±3,1) бала, далі – співпраця – (5,3±2,5) бала, уникнення – (4,6±2,3) бала та пристосування – (4,4±2,0) бали.

Дружини ОГ з афективно-стабільним особистісним профілем у вирішенні конфліктів частіш за все застосовували співпрацю – (10,8±3,0) бали, трохи менше – компроміс – (8,8±2,8) бала, пристосування – (3,9±2,1) бала, уникнення – (3,6±1,7) бала та суперництво – (3,0±2,1) бала. Для респондентів ГПд на першому місці був компроміс – (6,6±2,3) бала, на другому – співпраця – (6,4±2,0) бали, далі – суперництво – (5,9±1,4) бала, уникнення – (5,9±1,8) бала та пристосування – (5,2±1,3) бала.

При порівнянні способів урегулювання конфліктів, притаманних чоловікам і жінкам

основної і порівняльної груп, ми звернули увагу на застосування в більшості респондентів ОГч та ОГд неконструктивних підходів щодо виходу з конфлікту за допомогою стилю уникнення (27,6 і 26,0 % відповідно – перше місце в обох групах) та суперництва (20,5 та 18,9 % відповідно), що свідчить про небажання даного контингенту співпрацювати з іншими з метою вирішення конфлікту, або в разі застосування стилю пристосування – відсутність намагань відстоювання власних інтересів.

Респонденти групи порівняння без гендерної різниці в більшості випадків конфліктних ситуацій використовували стилі співпраці (27,9 % чоловіків і 20,2 % дружин), компромісу (26,4 % чоловіків і 23,6 % дружин) та пристосування (16,8 % чоловіків і 21,2 % дружин). При цьому чоловіки при вирішенні проблем активно застосовували співпрацю, яка поєднує бажання максимально задовольнити як свої власні інтереси, так і інтереси іншої сторони. Жінки групи порівняння в ситуації конфлікту більшою мірою вдавались до пристосування, прагнули насамперед задовольнити інтереси чоловіка, іноді навіть урозріз із власними.

Треба зазначити, що в усіх чоловіків і більшості їхніх дружин ОГ, у яких визначено значний рівень незадоволеності подружніми стосунками (40,3 % ОГ), частіш за все (34,7 %) мали місце найбільш патогенний депресивно-інтровертивний особистісний профіль і неконструктивні підходи до виходу з конфлікту за допомогою стилю уникнення й суперництва, що, безумовно, ставало одним з патогенетичних факторів психогенезу порушення їхнього сімейного здоров'я.

У інших сімейних пар ОГ, які відрізнялись частковим незадоволенням сімейною взаємодією, превалювали відносно патологічні невротично-депресивний й афективно-лабільний персонологічні профілі, а у 16,7 % жінок – збалансований афективно-стабільний і більш гармонійні способи врегулювання конфліктів шляхом компромісу й пристосування, що було підґрунтям розвитку в цих подружніх пар менш виражених порушень родинного здоров'я.

Застосування збалансованого (афективно-стабільного) або відносно патологічного (афективно-лабільного) особистісних профілів, притаманних гармонійним подружжям, розглядали як підтвердження наявності в них

внутрішньоособистісних ресурсів щодо збереження здоров'я сім'ї.

Для діагностики провідних поведінкових патернів в основній і групі порівняння застосовували методіку психологічної діагностики копінг-поведінки Е. Хейма [15], яка дозволяла досліджувати 26 ситуаційно-специфічних варіантів копіngu, класифікованих відповідно до трьох основних сфер психічної діяльності як когнітивний, емоційний та поведінковий копінг-механізми.

Адаптивними (продуктивними) варіантами копінг-поведінки серед когнітивних копінг-стратегій є «проблемний аналіз», «установка власної цінності», «збереження самовладання» – форми поведінки, спрямовані на аналіз труднощів, що виникли, і можливих шляхів виходу з них. Серед емоційних копінг-стратегій продуктивними варіантами є «протест» і «оптимізм» – емоційний стан з активним обуренням і протестом по відношенню до труднощів і впевненістю в наявності виходу з будь-якої, навіть найскладнішої, ситуації. Серед поведінкових копінг-стратегій адаптивними варіантами копінг-поведінки виявились «співпраця», «звернення» та «альтруїзм», під якими розуміється така поведінка особистості, при якій вона обирає співпрацю зі значущими (більш досвідченими) людьми, шукає підтримки в найближчому соціальному оточенні або сама пропонує її близьким у подоланні труднощів.

Неадаптивними (непродуктивними) варіантами копінг-поведінки серед когнітивних копінг-стратегій визначені: «смирненість», «розгубленість», «дисимуляція» та «ігнорування» – пасивні форми поведінки з відмовою від подолання труднощів, з умисною недооцінкою неприємностей. Серед емоційних копінг-стратегій непродуктивними варіантами є «придушення емоцій», «покірність», «самозвинувачення» та «агресивність» – варіанти поведінки, що характеризуються пригніченим емоційним станом, безнадійністю, покірністю, переживанням злості та покладанням провини на себе й інших. Серед поведінкових копінг-стратегій неадаптивними варіантами копінг-поведінки виявились «активне уникнення» й «відступ» – поведінка, що передбачає уникнення думок про неприємності, пасивність, прагнення піти від активних інтерперсональних контактів, відмова від вирішення проблем.

Відносно адаптивними варіантами копінг-поведінки визначені такі. Серед когнітивних копінг-стратегій є «відносність», «додача сенсу», «релігійність», тобто форми поведінки, спрямовані на оцінку труднощів у порівнянні з іншими, надання особливого сенсу їхнього подолання, стійкість у вірі при зіткненні зі складними проблемами. Серед емоційних копінг-стратегій відносно адаптивними варіантами копінг-поведінки вважали «емоційну розрядку», «пасивну кооперацію», – поведінку, спрямовану або на зняття напруження, емоційне відреагування, або на передачу відповідальності за розв'язання труднощів іншим особам. Відносно адаптивними варіантами поведінкових копінг-стратегій є «компенсація», «відволікання» та «конструктивна активність», тобто поведінка, що характеризується прагненням до тимчасового відходу від вирішення проблем за допомогою алкоголю, лікарських засобів, занурення в улюблену справу та виконання своїх заповітних бажань.

Результати дослідження структури механізмів копінг-поведінки в респондентів відображено в *табл. 2*. За даними *табл. 2* ми простежили загальну тенденцію превалювання неадаптивних і відносно адаптивних когнітивних, емоційних та поведінкових копінг-стратегій у чоловіків і жінок основної групи й переважне застосування адаптивного копіngu респондентами порівняльної групи без наявних гендерних відмінностей.

Так, у респондентів ОГч з неадаптивних і відносно адаптивних когнітивних копінг-стратегій зустрічались: ігнорування (55,6%), розгубленість (13,9%), смирненість (11,1%), дисимуляція (6,9%), релігійність (5,6%) та додача сенсу (6,9%). Таким чином, у більшості чоловіків ОГ мали місце неадаптивні когнітивні копінг-стратегії (87,5%) і лише у 12,5% випадків – їхні відносно адаптивні варіанти. Слід зазначити, що адаптивних варіантів когнітивних копінгів не виявлено в жодного респондента групи ОГч.

Для осіб ГПч виявилось характерним абсолютне превалювання адаптивних когнітивних стратегій: збереження самовладання (35,7%), установки власної цінності (32,2%), проблемного аналізу (14,3%). Відносно адаптивні когнітивні копінг-стратегії становили 17,8% та склались зі стратегій додачи сенсу (10,7%) і відносності (7,1%). Неадаптивні

Таблиця 2. Структура механізмів копінг-поведінки за методикою Е. Хейма

Варіант копінг-поведінки / стратегії	Чоловіки				Жінки				
	ОГч (n=72)		ГПч (n=28)		ОГд (n=72)		ГПч (n=28)		
	N	%	N	%	N	%	N	%	
<i>Когнітивні копінг-стратегії</i>									
Неадаптивні									
Ігнорування	40	55,6	–	–	15	20,8	–	–	
Смиренність	8	11,1	–	–	10	13,9	–	–	
Дисимуляція	5	6,9	–	–	–	–	–	–	
Розгубленість	10	13,9	–	–	18	25,0	–	–	
Відносно адаптивні									
Відносність	–	–	2	7,1	4	5,6	3	10,7	
Релігійність	4	5,6	–	–	5	6,9	–	–	
Додача сенсу	5	6,9	3	10,7	2	2,8	5	17,9	
Адаптивні									
Збереження самовладання	–	–	10	35,7	8	11,1	13	46,4	
Проблемний аналіз	–	–	4	14,3	4	5,6	4	14,3	
Установка власної цінності	–	–	9	32,2	6	8,3	3	10,7	
<i>Емоційні копінг-стратегії</i>									
Неадаптивні									
Покірність	14	19,4	–	–	10	13,9	–	–	
Самозвинувачення	27	37,5	–	–	12	16,7	–	–	
Агресивність	5	6,9	–	–	–	–	–	–	
Придушення емоцій	17	23,7	–	–	11	15,2	–	–	
Відносно адаптивні									
Емоційна розрядка	–	–	–	–	18	25,0	3	10,7	
Пасивна кооперація	9	12,5	2	7,1	4	5,6	–	–	
Адаптивні									
Протест	–	–	3	10,7	5	6,9	–	–	
Оптимізм	–	–	23	82,2	12	16,7	25	89,3	
<i>Поведінкові копінг-стратегії</i>									
Неадаптивні									
Відступ	53	73,6	–	–	10	13,9	–	–	
Активне уникнення	6	8,3	–	–	24	33,3	–	–	
Відносно адаптивні									
Відволікання	–	–	–	–	3	4,2	–	–	
Компенсація	13	18,1	–	–	8	11,1	–	–	
Конструктивна активність	–	–	–	–	4	5,6	–	–	
Адаптивні									
Співпраця	–	–	17	60,7	9	12,5	16	57,2	
Альтруїзм	–	–	2	7,1	2	2,8	3	10,7	
Звернення	–	–	9	32,2	12	16,7	9	32,1	

когнітивні копінг-стратегії респондентами ГПч не застосовувались.

Тенденція щодо розподілу варіантів копінг-стратегій у обстежених чоловіків ОГ і ГП зберіглась і в структурі емоційного копінгу. Так, респонденти ОГч застосовували неадаптивні копінг-стратегії у 87,5 % випадків, а саме: самозвинувачення – у 37,5 %, придушення емоцій – у 23,7 %, покірність – у 19,4 % та агресивність – у 6,9 %. На відносно адаптивний копінг – пасивну кооперацію – припадало 12,5 %. Адаптивні емоційні копінг-стратегії респондентами ОГч не застосовувались взагалі.

Для респондентів ГПч переважним (92,9 %) було використання адаптивних емоційних копінг-стратегій: оптимізму – у 82,2 % і про-

тесту – у 10,7 %. На відносно адаптивну стратегію пасивної кооперації припадало 7,1 %, неадаптивні копінг-стратегії респонденти даної групи не застосовували.

Проаналізувавши структуру поведінкових копінг-стратегій, ми виявили безперечне переважання неадаптивних їхніх видів у респондентів ОГч, а саме: відступу – у 73,6 % та активного уникнення – у 8,3 %, а також наявність відносно адаптивної стратегії компенсації – у 18,1 %. Адаптивних поведінкових копінг-стратегій у респондентів ОГч не виявлено.

Чоловіки групи порівняння неадаптивні й відносно адаптивні поведінкові копінг-стратегії не застосовували. Респонденти використовували співпрацю (60,7 %), звернення (32,1 %)

та альтруїзм (7,1 %) як адаптовані варіанти поведінкового копінгу.

Загальна структура задіяних копінг-стратегій у контингенту жінок ОГ відрізнялась від такої в чоловіків ОГ за рахунок наявних адаптивних копінг-стратегій у всіх видах копінг-поведінки. Так, серед когнітивних копінг-стратегій адаптивні варіанти використовували респонденти ОГд у 25,0 % випадків, а саме: збереження самовладання – у 11,1 %, установка власної цінності – у 8,3 % та проблемний аналіз – у 5,6 %. Серед адаптивних емоційних копінг-стратегій (23,6 %) в ОГд на оптимізм припадало 16,7 %, на протест – 6,9 %. Адаптивні варіанти поведінкового копінгу респонденти ОГд використовували в 32,0 % випадків та були представлені: зверненням – у 16,7 %, співпрацею – у 12,5 % та альтруїзмом – у 2,8 %.

Незважаючи на наявність адаптивних копінгів у групі ОГд переважно застосовували неадаптивні й відносно адаптивні копінг-стратегії (75,0 % когнітивних копінг-стратегій, 76,4 % – емоційних та 68,0 % – поведінкових), як і в групі ОГч – 100,0; 87,5 та 100,0 % відповідно.

До структури неадаптивних і відносно адаптивних когнітивних копінг-стратегій, які були притаманні респондентам ОГд, увійшли: розгубленість – у 25,0 %, ігнорування – у 20,8 %, смиренність – у 13,9 %, а також релігійність – у 6,9 %, відносність – у 5,6 % та додача сенсу – у 2,8 %.

Структурний розподіл неадаптивних і відносно адаптивних емоційних копінг-стратегій у групі ОГд був такий: емоційна розрядка – у 25,0 %, самозвинувачення – у 16,7 %, придушення емоцій – у 15,2 %, покірність – у 13,9 % та пасивна кооперація – у 5,6 %. У групі респондентів ОГд серед неадаптивних і відносно адаптивних поведінкових копінг-стратегій на активне уникнення припадало 33,3 %, на відступ – 13,9 %, на компенсацію – 11,1 %, на конструктивну активність – 5,6 % та на відволікання – 4,2 %.

Перелік застосованих механізмів копінг-поведінки в групі ГПд у цілому відповідав варіантам копінгів у групі ГПч та складався виключно з адаптивних (71,4 % когнітивних, 89,3 % емоційних та 100,0 % поведінкових копінг-стратегій у дружин і 82,2 % когнітивних, 92,9 % емоційних та 100,0 % поведінкових копінг-стратегій у чоловіків) та відносно адаптивних копінг-стратегій (28,6 % когнітивних і 10,7 % емоційних копінг-стратегій у дру-

жин та 17,8 % когнітивних і 7,1 % емоційних копінг-стратегій у чоловіків).

За даними аналізу, до адаптивних і відносно адаптивних когнітивних копінг-стратегій, які використовували респонденти ОГд, увійшли: збереження самовладання – у 46,4 %, додача сенсу – у 17,9 %, проблемний аналіз – у 14,3 %, відносність – у 10,7 % та установка власної цінності – у 10,7 %. Адаптивною емоційною копінг-стратегією в групі ГПд був оптимізм – у 89,3 %, відносно-адаптивною – емоційна розрядка – у 10,7 %. Неадаптивні й відносно адаптивні варіанти поведінкових копінг-стратегій респонденти ГПд не застосовували. Адаптивні копінг-стратегії в даній групі представлені: співпрацею – у 57,2 %, зверненням – у 32,1 % та альтруїзмом – у 10,7 %.

Висновки

Незважаючи на те що всі обстежені чоловіки мали надзначний психотравматичний досвід участі в бойових діях, 28 % обстежених подружжів відрізнялись успішністю сімейних стосунків, а у 72 % спостерігались порушення здоров'я сім'ї. Саме для них виявились характерними патологічні депресивно-інтровертивний, невротично-депресивний та відносно патологічний афективно-лабільний профілі, у той час як у гармонічних подружжів превалювали збалансований афективно-стабільний або відносно патологічний афективно-лабільний персонологічні профілі.

Подружжя, не задоволені сімейними стосунками, достовірно більше використовували неконструктивні підходи щодо виходу з конфлікту за допомогою стилів суперництва або уникнення, а також такі відносно конструктивні стилі, як пристосування й компроміс. На відміну від них у гармонійних подружжів як за вираженістю, так і за розповсюдженістю превалювали стилі співпраці й компромісу.

Для негармонійних сімей характерним було превалювання неконструктивних типів копінг-поведінки всіх модальностей у чоловіків та поєднання неконструктивних і відносно конструктивних її типів у їхніх дружин, у той час як гармонійні подружжя використовували здебільшого адаптивні копінги всіх модальностей.

Факт застосування збалансованого (афективно-стабільного) або відносно патологічного (афективно-лабільного) особистісних профілів, конструктивних поведінкових стратегій виходу з конфліктних ситуацій та адаптивних копінгів усіх модальностей, притаманних

гармонійним подружжям, уважали підтвердження наявності в них внутрішньоособистісних ресурсів щодо збереження здоров'я сім'ї.

Перспективою подальших досліджень є розробка комплексу заходів психокорекції і психологічної підтримки здоров'я сім'ї комбатантів.

Список літератури

1. Quality of life of Croatian veterans' wives and veterans with posttraumatic stress disorder / T. Peraica, A. Vidovic, Z. Kovacic Petrovic, D. Kozaric-Kovacic // *Health Qual. Life Outcomes*. – 2014. – Vol. 12. – P. 136. – DOI : 10.1186/s12955-014-0136-x.
2. Caregiver burden and burnout in partners of war veterans with post-traumatic stress disorder / M. Klaric, T. Franciskovic, M. Pernar [et al.] // *Coll. Antropol.* – 2010. – Vol. 34, suppl. 1. – P. 15–21.
3. Маркова М. В. Порушення здоров'я сім'ї демобілізованих військовослужбовців-учасників АТО: психопатологічний, психологічний, психосоціальний і сімейний виміри проблеми / М. В. Маркова, Г. С. Росінський // *Український вісник психоневрології*. – 2018. – Т. 26, вип. 1 (94). – С. 78–82.
4. Начальник Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України Назім Агаєв розповів про психологічні проблеми військовослужбовців – учасників АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/news/2014/10/23/nachalnik-naukovo-doslidnogo-czentru-gumanitarnih-problem-zbrojnih-sil-ukraini-nazim-agaev-rozpoviv-pro-psihologichni-problemi-vijskovoslužbovcziv-%E2%80%93uchasnikiv-ato/>.
5. Війна прийшла в сім'ю: Чому розлучені бійці та покинуті дружини звинувачують в усьому АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.depo.ua/ukr/life/viy-na-priy-shla-v-sim-yu-chomu-rozlucheni-biytsi-ta-pokinuti-24112016154900>.
6. Problems in families of male Vietnam veterans with posttraumatic stress disorder / B. K. Jordan, C. R. Marmar, J. A. Fairbank [et al.] // *J. Consult. Clin. Psychol.* – 1992. – Vol. 60 (6). – P. 916–926.
7. Secondary traumatization of wives of war veterans with posttraumatic stress disorder / T. Franciskovic, A. Stevanovic, I. Jelusic [et al.] // *Croat. Med. J.* – 2007. – Vol. 48 (2). – P. 177–184.
8. Psychiatric and health impact of primary and secondary traumatization in wives of veterans with posttraumatic stress disorder / M. Klaric, T. Franciskovic, E. C. Obrdalj [et al.] // *Psychiatr. Danub.* – 2012. – Vol. 24 (3). – P. 280–286.
9. Secondary traumatisatıon and systemic traumatic stress / M. Klaric, A. Kvesic, V. Mandic [et al.] // *Psychiatr. Danub.* – 2013. – Vol. 25, suppl. 1. – P. 29–36.
10. Zerach G. Secondary traumatization and self-rated health among wives of former prisoners of war: The moderating role of marital adjustment / G. Zerach, T. Greene, Z. Solomon // *Journal of Health Psychology*. – 2013. – Vol. 20, issue 2. – P. 222–235. – DOI : 10.1177/1359105313502563.
11. Secondary traumatization of partners of war veterans: The role of boundary ambiguity / R. Dekel, Y. Levinstein, A. Siegel [et al.] // *J. Fam. Psychol.* – 2016. – Vol. 30 (1). – P. 63–71. – DOI : 10.1037/fam0000163.
12. Yager T. J. Secondary traumatization in Vietnam veterans' families / T. J. Yager, N. Gerszberg, B. P. Dohrenwend // *J. Trauma Stress*. – 2016. – Vol. 29 (4). – P. 349–355. – DOI : 10.1002/jts.22115.
13. Доморацкий В. А. Медицинская сексология и психотерапия сексуальных расстройств / В. А. Доморацкий. – М. : Академический проект, Культура, 2009. – 470 с.
14. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Д. Я. Райгородский. – М. : Бахрах-М, 2011. – 672 с.
15. Карвасарский Б. Д. Клиническая психология / Б. Д. Карвасарский. – М., 2004. – 539 с.

References

1. Peraica T., Vidovic A., Kovacic Petrovic Z., Kozaric-Kovacic D. (2014). Quality of life of Croatian veterans' wives and veterans with posttraumatic stress disorder. *Health Qual. Life Outcomes*, vol. 12, pp. 136, DOI: 10.1186/s12955-014-0136-x.

2. Klaric M., Franciskovic T., Pernar M., Nembic Moro I., Milicevic R., Cerni Obrdalj E., Salcin Satriano A. (2010). Caregiver burden and burnout in partners of war veterans with post-traumatic stress disorder. *Coll. Antropol.*, vol. 34, suppl. 1, pp. 15–21.

3. Markova M.V., Rosinskyi H.S. (2018). Porushennia zdorovia simi demobilizovanykh viiskovosluzhbovtiv – uchasnykiv ATO: psykhopatohichnyi, psykholohichnyi, psykhosotsialnyi i simeinyi vymiry problemy [Deterioration of the health of families of demobilized soldiers participating in the ATO: psychopathological, psychological, psychosocial and family dimensions of the problem]. *Ukrainskyi visnyk psykhonevrologii – Ukrainian Journal of Psychoneurology*, vol. 26, issue 1 (94), pp. 78–82 [in Ukrainian].

4. Nachalnyk Naukovo-doslidnoho tsentru humanitarnykh problem Zbroinykh Syl Ukrainy Nazim Ahaiev rozpoviv pro psykholohichni problemy viiskovosluzhbovtiv - uchasnykiv ATO [Head of the Research Center for Humanitarian Problems of the Armed Forces of Ukraine Nazim Agayev spoke about the psychological problems of soldiers - participants of the antiterrorist operation]. Retrieved from <http://www.mil.gov.ua/news/2014/10/23/nachalnik-naukovo-doslidnogo-czentru-gumanitarnih-problem-zbrojnih-sil-ukraini-nazim-agaev-rozpoviv-pro-psiologichni-problemi-vijskovosluzhbovcziv-%E2%80%93-uchasnykiv-ato/> [in Ukrainian].

5. Viina pryishla v simiu: Chomu rozlucheni biitsi ta pokynuti druzhyny zvyuvachuiut v usomu ATO [The war came to the family: Why do divorced fighters and abandoned wives blamed the entire antiterrorist operation]. Retrieved from <https://www.depo.ua/ukr/life/viyna-priyshla-v-sim-yu-chomu-rozlucheni-biytsi-ta-pokinuti-24112016154900> [in Ukrainian].

6. Jordan B.K., Marmar C.R., Fairbank J.A., Schlenger W.E., Kulka R.A., Hough R.L., Weiss D.S. (1992). Problems in families of male Vietnam veterans with posttraumatic stress disorder. *J. Consult. Clin. Psychol.*, vol. 60 (6), pp. 916–926.

7. Franciskovic T., Stevanovic A., Jelusic I., Roganovic B., Klaric M., Grkovic J. (2007). Secondary traumatization of wives of war veterans with posttraumatic stress disorder. *Croat. Med. J.*, vol. 48 (2), pp. 177–184.

8. Klaric M., Franciskovic T., Obrdalj E.C., Petric D., Britvic D., Zovko N. (2012). Psychiatric and health impact of primary and secondary traumatization in wives of veterans with posttraumatic stress disorder. *Psychiatr. Danub.*, vol. 24 (3), pp. 280–286.

9. Klaric M., Kvesic A., Mandic V., Petrov B., Franciskovic T. (2013). Secondary traumatization and systemic traumatic stress. *Psychiatr. Danub.*, vol. 25, suppl. 1, pp. 29–36.

10. Zerach G., Greene T., Solomon Z. (2013). Secondary traumatization and self-rated health among wives of former prisoners of war: The moderating role of marital adjustment. *Journal of Health Psychology*, vol. 20, issue 2, pp. 222–235, DOI 10.1177/1359105313502563.

11. Dekel R., Levinstein Y., Siegel A., Fridkin S., Svetlitzky V. (2016). Secondary traumatization of partners of war veterans: The role of boundary ambiguity. *J. Fam. Psychol.*, vol. 30 (1), pp. 63–71, DOI 10.1037/fam0000163.

12. Yager T.J., Gerszberg N., Dohrenwend B.P. (2016). Secondary traumatization in Vietnam veterans' families. *J. Trauma Stress*, vol. 29 (4), pp. 349–355, DOI 10.1002/jts.22115.

13. Domoratskiy V.A. (2009). Meditsinskaia seksolohiia i psikhoterapiia seksualnykh rasstroistv [Medical sexology and psychotherapy of sexual disorders]. Moscow: Akademicheskii proekt, Kultura, 470 p. [in Russian].

14. Raihorodskii D.Ya. (2011). Prakticheskaiia psikhodiagnostika. *Metodiki i testy [Practical psychodiagnosics. Methods and tests]*. Moscow: Bakhrakh-M, 672 p. [in Russian].

15. Karvasarskii B.D. (2004). *Klinicheskaiia psikholohiia [Clinical psychology]*. Moscow, 539 p. [in Russian].

Г.С. Росинский

АНАЛИЗ ЛИЧНОСТНЫХ И ПОВЕДЕНЧЕСКИХ ПАТТЕРНОВ КОМБАТАНТОВ И ИХ ЖЕН В ЗАВИСИМОСТИ ОТ УДОВЛЕТВОРЕННОСТИ СУПРУЖЕСКИМИ ОТНОШЕНИЯМИ

Проведен сравнительный анализ личностных и поведенческих паттернов демобилизованных участников боевых действий и их жен с различным состоянием удовлетворенности супружескими отношениями и определены возможные ресурсные источники сохранения гармоничного семейного вза-

имодействия и мишени дальнейшей психокоррекционной работы. В течение 2015–2017 годов комплексно обследовали 100 демобилизованных и их жен. Исследование проводили клинико-психопатологическим и психодиагностическим методами. По критерию успешности супружеских отношений обследованные семьи были разделены на две группы: основную – 72 супружеские пары с нарушением здоровья семьи; сравнения – 28 успешных семейных пар. Установлено, что для супругов с негармоничными семейными отношениями характерны патологические депрессивно-интровертивный, невротически-депрессивный и относительно патологический аффективно-лабильный профили, для гармоничных супружеских пар – сбалансированный аффективно-стабильный или относительно патологический аффективно-лабильный личностные профили. У мужей из негармоничных семей преобладали неконструктивные копинг-стратегии всех модальностей, у их жен – сочетание неконструктивных и относительно конструктивных стратегий. Гармоничные супруги использовали в основном адаптивные копинг-стратегии всех модальностей. Применение сбалансированного (аффективно-стабильного) или относительно патологического (аффективно-лабильного) личностных профилей, конструктивных поведенческих стратегий выхода из конфликтных ситуаций и адаптивных копингов всех модальностей, присущих гармоничным супругам, рассматривали как подтверждение наличия у них внутрличностных ресурсов по сохранению здоровья семьи.

Ключевые слова: *здоровье семьи, комбатанты, жены комбатантов, личностные и поведенческие паттерны.*

G.S. Rosinskyi

ANALYSIS OF PERSONAL AND BEHAVIORAL PATTERNS OF COMBATANTS AND THEIR WIVES DEPENDING ON SATISFACTION WITH MARITAL RELATIONS

A comparative analysis of personal and behavioral patterns of demobilized combatants and their wives with a different state of satisfaction with marital relations was conducted and possible resource sources for the preservation of harmonious family interaction and the target of further psychocorrectional work were determined. During 2015–2017, 100 demobilized and their wives were thoroughly examined. The study was conducted by clinico-psychopathological and psychodiagnostic methods. According to the criterion of the success of marital relations, the investigated families were divided into two groups: in the main – 72 couples with a violation of the health of family; in the comparisons – 28 successful couples. It is established that for spouses with non-harmonic family relations pathological depressive-introvertible, neurotic-depressive and relatively pathological affective labile profiles are characteristic, for balanced marital couples – balanced affective-stable or relatively pathological affective-labile personal profiles. In husbands from non-harmonious families prevailing nonconstructive copy strategies of all modalities, their wives – a combination of non-constructive and relatively constructive strategies. Harmonious spouses used mainly adaptive copy strategies of all modalities. The use of balanced (affective-stable) or relatively pathological (affective-labile) personal profiles, constructive behavioral strategies for emerging from conflict situations and adaptive copies of all modalities inherent in harmonious spouses, was seen as confirmation of the presence of their intrapersonal resources for the preservation of family health.

Keywords: *family health, combatants, combatants' wives, personal and behavioral patterns.*

Надійшла 13.04.18

Відомості про автора

Росінський Гліб Сергійович – асистент кафедри сексології, медичної психології, медичної і психологічної реабілітації Харківської медичної академії післядипломної освіти.

Адреса: 61176, м. Харків, вул. Амосова, 58, ХМАПО.

Тел.: +38(050)012-50-47.

E-mail: barsedo@ukr.net.

ORCID: 0000-0003-4485-5708.